

58

50 éves a Polgári Perrendtartás

**A 2003. április 25-én a Debreceni Akadémiai Bizottság
székházában, a Debreceni és Miskolci Egyetemek Polgári
Eljárásjogi Tanszékeinek közös szervezésében
megrendezett jubileumi konferencia kiadványa**

**Kiadó:
Novotni Alapítvány
a Magánjog Fejlesztéséért**

**Miskolc
2003.**

Szerkesztette:
Dr. Wopera Zsuzsa

© Wopera Zsuzsa 2003.

ISBN 963 9360 17 1

A kiadásért felelős: Dr. Bíró György

A kiadásban közreműködött:

LÍCIUM-Art

Könyvkiadó- és Kereskedelmi Kft.

Felelős vezető: Ujvári Béla

Felelős szerkesztő: Szabó Tünde

TARTALOMJEGYZÉK

<u>ELŐSZÓ</u>	5
<u>PROF. DR. IUR. HABIL. GÁSPÁRDY LÁSZLÓ</u>	7
<u>ÖTVENÉVES A POLGÁRI PERRENDTARTÁS</u>	7
<u>DR. GYEKICZKY TAMÁS</u>	17
<u>TÖRVÉNY SZÜLETIK. ADALÉKOK AZ 1952. ÉVI POLGÁRI PERRENDTARTÁS</u> <u>KELETKEZÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ</u>	17
<u>DR. CSERBA LAJOS</u>	34
<u>A RÉGI VAGY AZ ÚJ</u>	34
<u>DR. DREXLERNÉ DR. KARCUB EDIT</u>	43
<u>JOGCÍMHEZ KÖTÖTTség A POLGÁRI ELJÁRÁSBAN A BÍRÓI GYAKORLAT</u> <u>TÜKRÉBEN</u>	43
<u>DR. MOLNÁR JUDIT</u>	54
<u>NEMPERES ELJÁRÁSOK A PERRENDTARTÁSBAN</u>	54
<u>DR. MATÚZ GYÖRGY</u>	67
<u>INGATLANPEREK A PERRENDTARTÁSBAN</u>	67
<u>DR. KISS-GÁLL ÉVA</u>	80
<u>A FELÜLVIZSGÁLAT XX. SZÁZADI JOGELVEI ÉS A PERRENDTARTÁS</u> <u>SZABÁLYAI</u>	80
<u>DR. NAGY ANDREA</u>	98
<u>VISSZATEKINTÉS A HÁZASSÁGI BONTÓPER ÖTVEN ÉVÉRE</u>	98
<u>DR. KORMOS ERZSÉBET</u>	113
<u>HITELEZŐ- ÉS ADÓSVÉDELEM NAPJAINK BÍRÓSÁGI VÉGREHAJTÁSÁBAN</u>	113
<u>DR. WOPERA ZSUZSA</u>	130
<u>POLGÁRI ELJÁRÁSJOG – ÚTBAN A JOGEGYSÉGESÍTÉS FELÉ?</u>	130

Nem kellően kiaknázott, de kellően kiaknázandó fejlesztési lehetőségeket rejt nálunk mindkét módozat.

Modern jogállamban, így Magyarországon is, a perkapu tágra nyitott, részben az expanzió jeleit mutató anyagi jog, részben a bírósághoz fordulás alapjoga /*Acces to Justice*/ miatt. A pereskedő feleknek nyújtott állami pénzbeli kedvezmények, továbbá a piacgazdaságból is adódóan egyre sűrűsödő interakciók, végül a jogi sérelem-tudat felértékelődése nevezhetők meg, mint olyan feltételek, amelyek nyomán valóban tömegméretűvé is válik a belépés a perkapun. Ebben a peráradatban „úsznak” szükségtelen elemek is. /Pl. a felperes részéről abbahagyott, vagy elbukott perek, illetve azok a perek, amelyekben a marasztaló ítélet végrehajthatósága eleve teljesen irreális./ A polgári igazságszolgáltatást ettől a szükségtelen ballasztjától részben megszabadíthatná egy koncepciózus „perjogi pénzügypolitika”, amelyben alapproblémaként /mint általában a tercier szektorban/ azon /alkotmányjogi, fiskális és társadalompolitikai összetevőjű/ kérdés merülne fel, hogy kell-e, s ha igen, milyen elosztású anyagi teherviselés indokolt állam és perlekedők között. Sajnos abban az előkérdésben, hogy a perek költség-igénye ténylegesen miként is alakul, önismeretünk több, mint hiányos.

A Polgári Perrendtartás félévszázados útjáról közösen szervezendő szakmai rendezvénnyel emlékezik meg Debreceni Egyetem és a Miskolci Egyetem Polgári Eljárásjogi Tanszéke. Az emlékezés és méltatás annak a törvénynek szól, amely szerencsétlen politikai konstellációban született ugyan, de mára jogállami körülmények között élheti érett férfikorát.

Dr. Gyekiczky Tamás*

TÖRVÉNY SZÜLETIK. ADALÉKOK AZ 1952. ÉVI POLGÁRI PERRENDTARTÁS KELETKEZÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

(Egy levéltári kutatás előzetes tapasztalatai.)¹

1. Kutatási probléma és kutatási módszertan

Nincs olyan jogász, aki Magyarországon ne lenne tisztában azzal, hogy a Polgári Perrendtartásról szóló törvény az 1952. év III. törvény címét viseli. Politikailag érzékeny lelkületű ügyfelek néha felteszik a kérdést, vajon a „kommunista időkbeli” származó törvény miért ment át – némi képzavarral élve – a tú fokán, miért legitim bázisa ma is a polgári eljárásoknak, a peres és nem peres polgári ügyekben hozott bírói döntéseknek. A kérdésre adott válasz már a végső stádium vizsgálatából, a hatályos jogszabályszoveg elemzéséből adható meg, mi most – történeti témánkat felvállalva – csupán annyit mondhatunk: a törvény ötvenéves születésnapja nem tűnt valószínűnek a kezdetekben, és nem tűnik annak utólag sem, amennyiben a szigorú történeti dogmatikához ragaszkodunk. Az 1952. évben közzétett első hatályos szöveg – amelyet több szövegvariáció előzött meg – ugyanis mind dogmatikájában, mint a perintézmények szabályaiban messze alulmúlta a megelőző 1911. évi I. Tvc. néven ismertté vált un. „Plósz-féle Perrendtartást”. Mielőtt a szövegvariációk dokumentumtörténetének ismertetését megkezdhenénk, szükséges tisztáznunk a társadalomtörténeti és az általános kutatási módszertani problémákat, mivel számos – eddig fel nem tett – válaszcra váró kérdéssel találjuk szembe magunkat. A legfontosabb kérdés: miért

* A szerző a Debreceni Egyetem JÁTI Polgári Eljárásjogi Tanszékének vezetője, egyetemi docens.

¹ A konferencia előadás szövege alapján készített tanulmány – miként maga az előadás is – a 2003 tavaszán elkezdett levéltári kutatás (OML) dokumentumaira és tényeire épül. Mivel a teljes anyag feltárása jövőre fejeződhet be, kutatási eredményeinket mindenképpen provizóriusnak, ám nagyon tanúságosnak kell tekintenünk.

1952 / 1953 a Polgári perrendtartás születésének ideje. 1952 a hazai társadalom- és politikatörténet mélypontja, dühöng a büntetőjogi igazságszolgáltatásnak nevezett terror, beindul a koncepciók perek új hulláma, (gondosan elleplezett) gazdasági csődhelyzet, a kulákok elleni harc hétköznapijai, a szocialista nagyipar kiépítése – és ezekkel a vezérszavakkal még mindig nem érintettük a valóságos helyzet mélyebb összefüggéseit.

“1953 eleje tetőzése és egyidejűleg mélypontja volt a magyarországi sztálinizmusnak. Se előtte, se utána annyi embert nem ért represszió, 40 ezren voltak rendőri őrizetben, illetve internálva, közel 13 ezer főt, két és félezer (!) családot kitelepítettek, kitiltottak Budapestről; 1950 – 1953 között egymillió embert vontak ügyészi eljárás alá, minden második ellen vádat is emeltek. A rövidesen bekövetkező változások (az 1953 nyarának történései – Gy.T.) során hozott közkegyelmi rendelet 748 ezer embert érintett.” írja Vámos György.² Lehetséges, hogy éppen a polgári eljárások – miként a polgári jog maga – minősültek lényegtelennek, a rendszer számára elhanyagolhatónak.

Hipotézisünket a levéltári anyagok csak részben erősítik meg. A törvény Országgyűlési tárgyalását megelőző MDP Politikai Bizottsági ülésen az előterjesztés kifejezetten a társadalmi fejlődés eredményének tekinti a polgári ügyek számának csökkenését. *„A bíróságok polgári peres és perenkívüli ügyforgalmában a felszabadulás után – a bekövetkezett gazdasági és politikai átalakulásnak megfelelően alapvető változások történtek. Mindenekelőtt jelentősen csökkent a polgári ügyek száma.”*³ (Visszatérünk majd arra a kérdésre, vajon mit értett az előterjesztés polgári ügyeken. Elmondhatjuk, nem a ma használt fogalom alapján értelmezték e kategóriát.) Ugyanez az előterjesztés a büntető ügyek és a polgári ügyek (az eljáró tanács összetételében jelentkező) különbségét pedig azzal indokolta, miszerint *„az eltérést a polgári ügyek csekélyebb súlya és a lehetőség szerinti takarékoskodás indokolja.”*⁴

Egyértelmű tehát, hogy a politikai és a jogi rendszer számára a büntető perrendtartás, a büntető eljárások szabályozása fontosabb volt, mint a – sajátosan értelmezett – polgári ügyeké. Másfelől azonban – később látni fogjuk – a levéltári anyagok egy szigorú – ám meglehetősen önkényes – jogalkotási programról is tanúskodnak, ami alapján bizonyítható, hogy a perrendtartás születését 1951 – 1952 –re tervezték, így az nem pusztán a véletlen szülötte.

A polgári perrendtartás „nem hangsúlyos”, „lényegtelen ügyként” történő kezelését természetesen indokolhatnánk olyan köztudomású társadalmi tényekkel – statisztikai adatokkal – is, mint az ország lakosainak akkori vagyoni helyzete (amennyiben a szegénység vagyoni helyzetként értelmezhető), avagy a perindítással és a bírósági eljárásokkal szembeni általános (és nem alaptalan) ellenérzés. Mindez ugyanis fogalmilag teszi értelmetlenné avagy feleslegessé a vagyoni vitát, és a vagyoni vita eldöntésére szakosodott polgári eljárást. Tanulmányunk szemléletmódjánál maradván azonban fontosabb a kor statisztikáit felidézni, avagy a polgári ügyek jogi definícióját elemezni.

A statisztikák által bemutatott kép a következő:

I. Érkezett polgári peres ügyek⁵

Év	Járásbíróságok	Megyei Bíróság I. fokon	Megyei Bíróság II. fokon	Legfelsőbb Bíróság
1938	160 037	26 971	23 892	2 165
1951	59 254	21 236	14 170	5 998
1952	96 576	32 548	18 131	2 396
1953	181 584	27 066	18 707	4 064
1954	186 686	28 479	23 752	4 078

⁵ Forrás: Dr. Márai Lajos: Igazságügyi Statisztika 1951 – 1955 évi eredményei. Budapest, 1991. 158. old. Meg kell jegyeznünk, hogy a statisztikák néhány esetben becslésen alapulnak, valamint azt hogy a polgári ügyek típusa szerinti statisztikai bontás csak 1953 –tól alkalmazta a statisztika.

² Vámos György, Beszélő 2003. Március 56. old.

³ Javaslat a Politikai Bizottsághoz a polgári perrendtartásról szóló törvény tárgyában. Magyar Országos Levéltár M-KS – 276/I/53. 94. öe. 32. old.

⁴ Uo. 34. old.

(Megjegyzés: 1938 –ban a megyei bíróság értelemszerűen törvényszék. Az elsőfokú törvényszéki ügyekben polgári nem – peres ügyszám is benne foglaltatik. 1951-es ügyszám becslésen alapul)

I. Befejezett polgári peres ügyek⁶

Év	Járásbíróságok	Megyei Bíróság I. fokon	Megyei Bíróság II. fokon	Legfelsőbb Bíróság
1938	162 178	27 155	24 825	2 143
1951	63 634	23 644	16 150	4 651
1952	90 239	27 581	13 171	3 904
1953	173 110	30 375	17 227	3 759
1954	174 776	29 493	23 862	4 368

(Megjegyzés: 1938 ban a megyei bíróság törvényszék, az első fokon eljáró törvényszék adatai a polgári nem peres ügyszámot is tartalmazzák. 1951 –es adat becslésen alapul)

Bár a statisztikák nem ekvivalensek egymással, a tulajdonképpeni vagyoni viták elenyésző száma mégis kimutatható.⁷ Értelmezésünket támasztja alá korábban felvetett kérdésünk vizsgálata, nevezetesen mit tekintett a kor polgári ügyeknek.

A 207 / 1951. (XII. 8.) M.T. sz. rendelet járásbírói hatáskörbe utalta (6. §. (1.) bek.) azokat a vagyoni jellegű pereket, amelyeket állami szervezetek, bankok, ugyanazon trösztök vállalatok egymás ellen indítottak, illetve a pertárgyérték nem haladta meg a 2.000 Ft.- ot, majd 1952. december 01 –től a 10.000 Ft.-ot. Főként kötelmi perek tartoztak a járásbírói hatáskörbe, becslések alapján 1952. –ben a járásbírói hatáskörbe ügyfélforgalma 13.200 ügy volt.⁸ A 98 / 1952. (X. 19.) M.T. rendelet ugyancsak a járásbírói hatáskörbe utalta a raktári és kereskedelmi üzletekben dolgozók által a leltárihiányért való felelősség érvényesítése körében a megtérítés összegének leszállítása iránt indított pereket. De

járásbírói hatáskörbe tartoztak a szerződéses termelés körében keletkező jogviták (167 / 1951. (IX. 9.) M.T. sz. rendelet) amelyek szintén emelték a gazdasági szervezetek egymás közötti, illetve ezeket a szervezeteket érintő perek számát. 1952 –ben – amikor a közvélemény tudomására jutott az 1952. évi III. Pp. által 1953 január 01-től bevezetni tervezett bontóperi szerkezet – jelentősen megnőtt a beadott bontókeresetek száma, melyek még ebben az évben (a Pp. hatályba lépése előtt) be is fejeződtek.

Mindezeket a tapasztalatokat egybevetve, az un. Klasszikus Polgári Ügyek száma 1951.-ben alig érte el a 10 ezer ügyet országosan. A Politikai Bizottság számára készített előterjesztés adatai a vagyoni ügyekben 1951 –re az 1938. évihez viszonyítva 82 % -os csökkenésről beszéltek.

A törvény 1952 éves születési dátuma – amint fentebb említettük -- másfelől nézve logikusnak tűnik. Létezett ugyanis egy un. igazságszolgáltatási "reform" csomag, amely az Alkotmány 1949. évi elfogadása után az alkotmányos rendhez (és a kommunista politikai berendezkedéshez) volt hivatva igazítani a bírói szervezetet, valamint a bírósági eljárások jogi rendjét. A levéltári iratok pontosan feltárják a terv megvalósításának lépcsőit, rekonstruálni lehet azt az utat, amíg a jogalkotás eljutott a polgári perrendtartás gyökeres átalakításáig.

Az MDP Titkársága 1949. augusztus 17. i ülésén határozott az „Alkotmánnyal kapcsolatos jogszabályok” kidolgozásáról. Az előterjesztés, miként a vita és a határozat is, sokkal inkább a köztisztviselők eskükötelezettségéről, a lelkészek és papok eskükényszeréről szólt, semmint a polgári eljárásjog reformjáról. A perrendtartás reformját nem sorolta fel az előterjesztés, csupán a „Bíróságok, és az ügyészségek szervezetével kapcsolatos kérdéseiről szóló törvény (anélkül hogy a bírák választásának intézményét bevezetné, vagy a legfőbb ügyészi intézményt rendszeresítené),” megalkotását határozzák el, a törvények rangsorában 11. helyen.⁹

Az MDP. Titkárság 1951 április 11. napján tartott ülésére már konkrét javaslatot terjesztettek elő, majd ezt követően határozatban rendelték el a

⁶ Uo. 163. old.

⁷ Összehasonlításképpen a büntető ügyek és ügyszámok: A Járásbírói hatáskörbe 1951 –ben 230 230 ügy, 1952 –ben 192 201 ügy indult, a Megyei Bíróságokon első fokon 1951 –ben 7 970 ügy, 1952 –ben 6 440 ügy indult. Forrás: Dr. Máday Lajos, id. Mű. 154. old.

⁸ Dr. Máday Lajos becslése. Uo. 156. old.

⁹ Feljegyzés az Alkotmánnyal kapcsolatban készített jogszabályokról. M-KS – 276 / f / 54/ 58. öe. 128. old.

polgári perrendtartás reformját.¹⁰ A polgári perrendtartás tárgyában előterjesztett javaslattal a grémium elégedetlen volt, és azt visszaadta az előterjesztőknek (Adminisztratív Osztály) átdolgozásra. „A Titkárság a beterjesztett javaslatot visszaadja azzal, hogy a törvénytervezetet úgy kell átdolgozni, hogy minimális új támadási felületet se nyújtson a népi demokrácia ellen...Azokat a törvényeket, amelyek a proletárdiktatúra céljainak a jelen viszonyok között megfelelnek, nem kell megváltoztatni. (Letartóztatás ideje, vádirat átadása, stb.) ...A bűnvádi perrendtartást a májusi parlamenti ülészekre ki kell dolgozni, a polgári perrendtartást, a családjogi törvényt össze...”¹¹

A Titkárság két alapelveit világosan megfogalmazott: a hatályos törvény (a többször módosított 1911. I. Tvc.) egyfelől nem felel meg a proletárdiktatúra céljainak, és ezeket a célokat az előterjesztett javaslat sem tudja kielégíteni. Másfelől a polgári ügyek (és jogszabályok) másodlagos jelentőségük miatt van elég idő az előterjesztésnél alaposabb változtatások kidolgozására.

Az előterjesztett, majd visszaadott javaslat legfontosabb elemei a következők voltak:

„... A polgári bíraskodásra is be kell vezetni a népi ülnökök rendszerét. Össze kell kapcsolni az új perrendtartási törvény készítésével mert így áttekinthetőbb, és egyszerűbb, a népi ülnökök által jól követhető eljárást lehet így biztosítani. Egyben egyszerűsíthető, olcsóbbá és gyorsabbá tehető a bírósági ügyvitel is....

Alapbíróságok polgári ügyekben is a járásbíróságok és a megyei bíróságok elé csak a házassági perek, továbbá a közület elleni nagyobb értékű perek kerülnek. (5.000 Ft –on felüli) A tervezet bevezeti a polgári eljárásban is az egyfokú fellebbezést. ... A bírói tanácsok a polgári eljárásban is szakszírókból és népi ülnökökből állanak. .. A bíróság számára széles körben lehetővé és kötelezővé válik, hogy az anyagi igazság kiderítésére törekedjék. .. A tervezet¹² megszünteti az ügyvédi

kényszert. Az eskü nem szerepel többé a bizonyítékok között. .. A Legfelsőbb Bíróság számára a tervezet irányító szerepet biztosít. ...

A polgári perrendtartás függő kérdései, a bírói tanácsok összetételének és az anyanyelv használatának kérdései a bűnvádi perrendtartással kapcsolatos állásfoglaláshoz képest nyernek megoldást”.¹³

Már ebben az előterjesztésben készen álltak a következő évben elfogadott törvény legfontosabb alapelvei. Egyelőre nem elemezzük ezen jogalkotási elveket, eltekintünk a következmények ismertetésétől is, gondolatmenetünkben megmaradunk a keletkezéstörténet bemutatásánál. Ezen az úton a következő említésre méltó esemény 1951. november 14., amikor az MDP Titkársága elfogadta Polgári Perrendtartásról szóló előterjesztést. Az előterjesztés nem önállóan, nem a törvény szövegének ismeretében született – erről legalábbis nincsenek információink –, hanem csomagként, a fontosabb jogalkotási törvények közé beékelve hagyták jóvá a polgári perrendtartás megalkotását.

„A büntető perrendtartás előkészítése során kialakultak azok az eljárási alapelvek, amelyek a polgári perrendtartásra is érvényesek. A polgári perrendtartás leegyszerűsítése és lerövidítése az igazságszolgáltatás menetét e téren is egyszerűbbé és gyorsabbá teszi, és lehetővé válik a népi ülnökök bevezetése a polgári bíraskodásba is. A tervezet egyébként előkészítés alatt áll.

Javaslat: A polgári perrendtartás tervezetét 1951 december 31 – ig el kell készíteni.”¹⁴

Ebből az időszakból származik az első (dokumentálható) szövegtervezet, amely az Igazságügyminisztérium iratanyagában találtunk, és amelyet – feltehetően -- továbbítottak a politikai szervek felé. Az azonban tény, hogy a törvény végleges szövegére igent mondó 1952. február 28. –i MDP PB ülés más szövegtervezettel dolgozott, így a párt legfelsőbb szerve által elfogadott szövegvariáns számos (fontos és lényeges) kérdésben eltért a minisztériumi javaslattól. A PB. Előterjesztés – úgy tűnik – nem mindenben felelt meg a politikai döntéshozóknak, mivel részletes elbírálására – magyarul a perrendtartás jogi normáinak felülvizsgálatára – egy bizottságot küldenek ki, Péter Gábor elnökletével.

¹³ Javaslat a Titkárságnak az országgyűlés májusi ülése elé kerülő bűnvádi perrendtartás, polgári perrendtartás, családjogi törvény néhány elvi – politikai kérdésének eldöntésére. M-KS-276/f/54/138. öe. 33. - 34. old.

¹⁴ M-KS- 276/f/54/168. öe. 66. old.

¹⁰ Több esetben hivatkozás történik a Politikai Bizottság 1950 október 19. napján (más feljegyzések szerint 1950 november 19. napján) tartott ülésére, amelyen döntöttek a polgári perrendtartás reformjáról. Sajnos az ülés anyagát és a határozatot még nem találtuk meg az iratok között.

¹¹ Jegyzőkönyv a Titkárság 1951 április 11. én tartott üléséről. M-KS-276/f/54/ 138. öe. 3. – 4. old.

¹² Ezen tervezet szövegét nem találtuk a levéltári anyagok között.

A bizottságban olyan kiváló perjegyzők vesznek részt, mint Házi Árpád, Friss István, Keleti Ferenc (A Titkárság Adminisztratív Osztályának Vezetője) és Molnár Erik (az akkori Igazságügyminiszter) Nem tudunk részletkérdésekről, amelyekben e bizottság döntött volna. Valószínű így az a PB. állásfoglalás érvényesült, amely szerint „amennyiben a bizottság az előterjesztett törvénytervezetet egyhangúlag jóvá hagyja, a P.B. elfogadottnak tekinti, és a májusban összeülő Országgyűlés elé kell terjeszteni.”¹⁵

A politikai bizottság elé kerülő törvénytervezethez rövid, mindössze 3 oldalas előterjesztő anyag készült. Az előterjesztés – a már említett statisztikai számokkal való (egyébként hibás) bővészkedés mellett – röviden összefoglalja a javaslat elveit és a tervezett változások lényegét. Meglepően szikár a fogalmazás, direkt módon kerül a politikai ideológiai fogalmakat, amit szabadon megtehet, hiszen az ideológiai alapelvek és értékek már a javaslat jogi normáiba zárva köszönnek vissza. Ilyen például az anyagi igazság kiderítésének bírósági kötelezettsége, a hivatalból való bizonyítás elve (amit összekapcsol a törvény indokolása), a népi ülnökök rendszerének bevezetése.

Összefoglalva: a politikai és az igazságügyi rendszer szervezeti változásai 1951 / 52 időszakára „aktualizálták” politikailag a polgári perrendtartás reformját. Először csak halvány nyomokban (egy – egy előterjesztés alpontjába foglalva) jelent meg a perrendtartás megalkotásának szükségessége, azonban az 1951 és 1952 -es években már határozott a változtatás iránti politikai szándék, határozott az újraalkotás iránti jogi elképzelés, s ezzel együtt több eljárásjogi axióma kristályosodott ki. A probléma – amint azt hamarosan látni fogjuk – abban áll, hogy a határozottság nem fedi a szakszerűséget, az axiomatikus megfogalmazások nem jelentenek automatikusan működőképességet. Ezért már a törvény elfogadását követő hónapokban (július, augusztus), majd 1953 elején (a hatályba lépéssel szinte egy időben) gőzerővel megindul a perrendtartás módosítása. Az 1954. –ben beterjesztett módosításnak ismételten a politikai változások adtak hátszelet (az 1953 –as Kormányprogram és Nagy Imre fellépése). A kiigazítás – az iratok tanúsága szerint -- azonban mégsem 1954 –ben kezdődött meg, hanem

1952 –ben, ugyanis a Pp.-t hatályba léptető törvényerejű rendelet, illetve Minisztertanácsi rendelet (mindkettő 1952. decemberi kihirdetésű jogszabály) már számos ponton korrigálta az egyébként még hatályba sem lépett törvényt.

A gyors – és véget nem érő -- változtatások arra engednek következtetni, hogy a törvény nem a jogi szakszerűséget szolgálta, de – mint korábban láttuk -- nem is a tömegesen jelentkező polgári ügyek gyors elbírálását volt hivatott megcélozni (lévén igazi, klasszikus polgári ügyek nem léteztek). Kérdés: akkor milyen társadalmi célt szolgált, milyen társadalmi szerepet töltött be a jogszabály?

Kérdésünk megválaszolása, és a levéltári anyagok jogi / politikai / ideológiai környezetének feltárására előtt tisztáznunk kell néhány módszertani problémát. Fel kell tennünk a kérdést, egyáltalán miért kutatunk a levéltárban, és milyen kutatási koncepció alapján vizsgálódunk az iratok között?

A levéltári kutatások általában történeti magyarázatok keresésére irányulnak. Mi azonban nem pusztán a törvény megalkotásának történeti - kronológiai sorrendjét szeretnénk megismerni, hanem fel akarjuk tárni a történeti - politikai mozgások által kialakított perintézmények jogi és történeti (társadalm szerkezeti) geneológiáját. Módszertanunkat más szóval nevezhetnénk Történeti Funkcionális Módszertannak. Módszertanunk kimutatja ugyanis a jelenleg működő és a hatályos törvényi szabályozással működtetett perintézményekbe kódolt genetikai hibát, de rávilágít a perintézmények néha érthetetlen díszfunkcióira is. Valószínű ezért a kutatás sem áll le az 1952 –es születési dátum körüli bonyodalmak tisztázásánál, hanem időben továbblépve feltárja a későbbi kodifikációk hagyományait.

Módszertanuk feloldja azt az ellentmondást, melyet a kutatói és a jogalkalmazói szerep konfliktusa (főleg a tárgyalóteremben) jelent. A Kutatói és Jogalkalmazói szemléletmód nem esik egybe, így gyakorló jogásként (ügyvédként, bíróként) a Perrendtartás egyes rendelkezéseit szent és sérthetetlen intézményeknek kell tekintenünk, ezekhez igazodni a per összes részvevőjének kötelessége. Még akkor is „pozitivistá módon” kell cselekednünk, ha a kutató tudja, hogy miért és hogyan, milyen célból és mikor alakultak ki azok az intézmények amelyek keretei között cselekedhet, és amelyeket kutatóként éles kritikával illet. Kutatóként pontosan be kell mutatni azt a történeti – funkcionális logikát, amely a

¹⁵ A Politikai Bizottság 1952. február 28.- i ülésének jegyzőkönyve. M-KS-276 /f/ 53/ 94. öe. 4. old.

jelenlegi intézményes megoldásokat konstituálta, létrehozta, s amelynek feltárása nélkül a jogalkalmazó pozitívista lelke örökké bolyong a változások és a változtatások kényszerű érzésének homályos tengerén.

Módszertanuk azonban szembeszáll a ma uralkodó – és sajnos kritika nélkül elfogadott – politikai közfelfogással is. Ma a politikai közélet a törvényalkotást, jogalkotást, a politikai akarat egyszerű leképezésének tekinti. Ez – állapítsuk meg -- mélyen bolsevista tradíció. Módszertanunk rávilágít arra, hogy már az "Ösbolsevizmus" alatt sem egészen így működött a jogi kodifikációs folyamat, a politikai akaratképzés mellett – majd látni fogjuk – számos lobbyérdek, nyomásgyakorló csoport együttes hatásának eredője alakította ki a törvénytövegeket. E módszertani kiindulóponthoz még akkor is ragaszkodunk, ha a jelen tanulmány – terjedelme és nézőpontja miatt – a politikatörténetre összpontosít. Ám a levéltári iratok a kodifikációs munka hétköznapijairól beszámolva számos depolitizált, szakmai szempont érvényesítéséről is tanúskodnak, igaz azonban, hogy számos szakmainak tűnő megoldásban érdekkötött politikai jogalkotási szempont érhető tetten. Módszertanunkkal kimutathatóak -- másfelől -- azok a jogi - intézményi sarokpontok, a jogi rendszer – jelen esetben a polgári eljárásjog -- kontinuitását hordozó megoldások, cselekvési elvek és eljárási metodológiák, amelyek a politikai viszonyok változása ellenére ma is alapintézményei a polgári eljárásoknak. Lehetséges – módszertanunk alapján ez elemezendő kutatási kérdés – hogy a korábbi jogrendszerből (a korabeli szóhasználatnál élve: a kapitalizmus jogából) vettük át őket, éppen akkor, amikor nagy ideológiai felbuzdulással megtagadni kívánták azokat. Kimondva tézisünket: léteznek politikai rendszer és politikai kurzus független intézményes megoldások a jogban – így természetesen a perjogban is --, ezért az igazi kutatási problémák egyike a jogtudományban a kontinuitás, a folyamatos történeti működés – netán öntisztulás –megértése.

2. Az iratok tanúságtevése

Tanulmányunk a levéltári iratok elemzése alapján tehát arra a következtetésre jutott, miszerint a Polgári Perrendtartás 1951 / 1952 évi születését nem indokolta sem a polgári jogviták jelentős száma, sem a polgári jogi jogviták feloldásának égető szükségessége hatására kialakuló társadalmi nyomás. De nem indokolta a politikai kényszer sem

közvetlenül, még akkor sem, ha a politikai vezetés előre eldöntötte a törvény benyújtásának időpontját, és előre jóváhagyta a megjelent szövegváltozatot. A születés társadalmi szükségességét más, a jogi kodifikációs eljárás mögötti folyamatokban kell keresnünk, ez pedig nem más, mint a kommunista pártvezetés társadalom feletti kontrol igényének következetes érvényesítése.

Fleck Zoltán írja e korszakot feltáró elemzésében: „... a totális társadalomszerveződési elv, a politikai – ideológiai szférából közvetlenül szivárog le a szervezetek szintjére és hat vissza. Bürokráciák, munkahelyi szervezetek, bíróságok stb. közvetítik az ideológiát, intézményesítik a diszkriminációt, és kényszerítik a civil szférát az ennek megfelelő viselkedésre. Ehhez a funkcióhoz idomul e szervezetek működési és szerveződési elve...”,¹⁶

Kutatási koncepciónkat, amely szerint a törvény igazi célja a politikai szabályozás és a politikai rendszer totális politikai kontroljának a polgári ügyszakos bíróságokra kiterjedő kiépítése, a levéltári anyagok egyértelműen alátámasztják. Az Igazságügyi Minisztérium 1951 őszén szervezett konferenciájára – melynek tárgya a Perrendtartás reformja – készült előterjesztés¹⁷ a következőképpen fogalmaz:

...Az officialitás elvének ez a (törvényben tervezett – Gy.T.) bővítése, illetőleg a rendelkezési és tárgyalási elvnek ez a megszorítása a marxizmus-leninizmus természetszerű követelménye s megfelel annak az elvnek, amelyet a legpregnánsabban Lenin fejezett ki, amikor megállapította, hogy „mi nem ismerünk semmilyen 'magánjogot'; a gazdaság terén számunkra minden közjogi és nem magánjogi”. Ebből az elvből következik ugyanis, hogy a vagyoni jogi perek nem az egyes állampolgárok magánügyei s a közösséget nem lehet ezeknek az ügyeknek az elbírálásában sem érdektelennek tekinteni, mert a közösség érdekeit ezekben a perekben is érvényre kell juttatni s a bíróságnak ezekben a perekben is kötelessége a közérdeket szolgálni. Csakis ilyen módon tehetnek eleget a bíróságok az Alkotmány 41. §-ában meghatározott

¹⁶ Fleck Zoltán: Jogszolgáltató mechanizmusok az államszocializmusban. Totalitarizmus elméletek és a magyarországi államszocializmus. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. 50. old.

¹⁷ OML. XIX – E – 1 – c 1525 – 1526 / 1952. 117. old. Az irat név és előterjesztő nélküli anonim, stencillel sokszorosított irat. Lelőhely: Az Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Főosztályának iratanyaga.

annak a feladatuknak, hogy büntessék a dolgozó nép ellenségeit, védjék és biztosítsák a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét, intézményeit és a dolgozók jogait, s végül hogy neveljék a dolgozókat a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására.”

A szöveg fekete fehéren a bírósághoz fordulok feletti totális kontrol szükségességéről szól, amelynek része a <<magánszféra ügyeinek>> politikai ellenőrzése. A szocialista jogelméletileg ezt összekapcsolta az anyagi igazság kiderítésének bírói kötelezettségével, ami – a bizonyítási gyakorlatban – a hivatalból való bizonyítás széles körű alkalmazáshoz vezetett.

Az előterjesztés szerint: „...a reform csak azon az elvi alapon állhat, hogy a polgári peres eljárás célja az anyagi igazság kiderítése és így megengedhetetlen, hogy ez – akár a felek tájékoztatatlansága miatt, akár más okból - ne érvényesülhessen. Éppen ezért a bíróságnak hivatalból kell gondoskodnia arról, hogy az eléje vitt jogvitát az anyagi igazságnak megfelelően dönthesse el s evégből a bíróságnak nemcsak joga, hanem kötelessége is, hogy a feleket a megfelelő tájékoztatással ellássa s mind a pervezetés, mind pedig a bizonyítás körében hivatalból megtegye mindazokat a rendelkezéseket, amelyek az anyagi igazság kiderítéséhez szükségesek. Sőt ezen túlmenően gondoskodni kell arról is, hogy a szocialista társadalom és a szocialista tulajdonjog különleges természetére, illetőleg az egyéni és társadalmi érdekek harmonikus összekapcsolódására tekintettel a jogvitát ne csak az abban közvetlenül érdekelt felek, hanem az arra feljogosított állami és társadalmi szervek /:pl. az ügyész:/ is a bíróság elé vihessék, illetőleg a fél által indított perben az állam vagy a dolgozó nép érdekében részt vehessenek.”¹⁸

Ezt az elvet szolgálta a politikai iratokból korábban többször felidézett népi ülnöki rendszer bevezetése. Az első iratok – láttuk – még a népi ülnökök számára készítenő egyszerűsítésekkel, a perrendtartás rendelkezéseinek technikai átdolgozásával (is) magyarázták a reform szükségességét, 1951 / 1952 –ben erről már szó nincs, a népi ülnöki rendszert a hatalom kiépítésének soron következő lépcsőfokaként értelmezik.

a/... az Alkotmány 2. §-ának /2/ bekezdése leszögezi –minden hatalom a dolgozó népé. Ennek megfelelően az Alkotmány 37. §-a kifejezetten

biztosítja a dolgozó népnek az igazságszolgáltatásban való közvetlen részvételét, amikor akként rendelkezik, hogy a bíróságok hivatásos bírákból és népi ülnökökből alakított tanácsokban ítélik meg, hacsak a törvény e szabály alól kivételt nem enged.

.... Az Alkotmányba foglalt ezekből a szabályokból következik, hogy az új polgári perrendtartás első és egyik legfontosabb alapelveként a polgári bíráskodásban is be kell vezetni az ülnökrendszert, amely a büntető igazságszolgáltatásban már korábban megvalósult.¹⁹

Mindebből következően a bírói officialitás is nagyobb – már más történelmi távlatú – szerepet kap. b/. a második legfontosabb alapelv, amelyet a népi demokrácia alapjául szolgáló marxi-lenini ideológia követelményeinek megfelelően érvényre kell juttatni: az officialitás lényeges fokozása. A Pp. túlnyomórészt a rendelkezési és a tárgyalási elven épült fel (az 1911. –s I. Tvc. –ről van szó – Gy.T.), amely általában véve kötelezővé tette a bíróságok számára a felek akaratához és a felek által előadott tényekhez, illetőleg az általuk megjelölt bizonyító eszközökhöz való alkalmazkodást...s ez megengedhetetlen.”²⁰

Az előterjesztés a reform súlyponti kérdéseiként a következő problémákat sorolta fel:

- a) a nép közvetlen részvételének biztosítása a bíráskodásban;
- b) a rendelkezési elv, tárgyalási elv, officialitás;
- c) személyes érintkezés, bírói kitanítás;
- d) nyilvánosság, szóbeliség, közvetlenség, igazmondási kötelezettség, kétoldalú meghallgatás, a felek egyenjogúsága, a tárgyalás egysége és koncentrációja;
- e) egyfokú fellebbezés;
- f) az eljárás egyszerűsítése

Ezek a problémák önmagukban jelzik az új polgári perrendtartási kódex alapelveit. A szabályozási alapelvek, amelyek aztán a szövegek kidolgozásánál és a különböző variációk megfogalmazásánál „zsinórmértékként” szolgáltak, évtizedekig meghatározták a polgári eljárásjog szabályait és irányították a bírói gyakorlatot.

¹⁹ Uo.

²⁰ Uo.

¹⁸ Uo.

3. Szakma és lobbyérdek.

A kodifikációs folyamat hétköznapijainak felderítése számos akadályba ütközik. Már a jelen tanulmány is árulkodik fehér foltokról – ezek a további kutatómunka során eltüntethetők. (Rövid felsorolást adva: pld. milyen szervezeti, szakmai csoportok, mozgások állnak a szövegvariációk mögött?) Amivel azonban együtt kell élnünk, adottságként kell elfogadnunk, az az iratanyag szétszórtsága. Ezért a pontos rekonstrukció majdnem lehetetlen vállalkozásnak ígérkezik. Például az Igazságügyminisztérium Törvényelőkészítő Főosztálya csak részleteiben archiválta az 1952-es törvény előkészítését, méreteiben jelentősebb anyag található a Főosztály iratai között az 1954-es Pp. módosításról. Vagy az MDP iratok között a nagy jelentőségű dokumentumok mellett (pld. a PB. 1952. február 28.-i ülésének – már idézett -- jegyzőkönyve) alapvető hiányok tapasztalhatóak pld. a vitajegyzőkönyvek, hozzászólások dokumentálásának területén. Feltárássra vár még a Minisztertanács anyaga, az Országgyűlés archívuma, ami térben is széttagoltá teszi a kutató munkát.

A kutató munka kezdeti fázisában rekonstruálható azonban, a törvény-előkészítés szakmai oldalának és a (látszat?) szakmai munka látszatának mindennapi működése. A kodifikációs munka dandárja (1951 – 1952) több – már említett – szövegvariáns eredményezett, e változatok különböző szakmai koncepciókra engednek következtetni – mivel a politikai vezérfonál minden esetben a fent idézett célrendszerbe tartozva azonosnak mondható. Így az 1951. Októberi konferencia anyagához csatolt (jelzet nélküli) törvény szöveget (sokszorosítás, nevezzük ŐS PP-I-nek) összehasonlíthatjuk a Politikai Bizottság elé került (nevezzük ŐS PP-II-nek) szöveggel, ami alig tér el a kihirdetett törvény szövegétől. (PP.I.) Az ŐS PP-I nem tartalmazott alapelveket, a törvény a bírósági szervezet átalakításával (ülőkök) kezdődött, és a békéltető bíróság intézményével zárult. Széles körben alkalmazta volna ugyanakkor a mulasztási ítéletet (Külön rendelkezésekben foglalkozott a mulasztási ítélet elleni fellebbezés szabályaival). Az ŐS PP-II már alapelveket tartalmazott, mulasztási ítéletet ugyanakkor nem. Összefoglalva: úgy tűnik, hogy a Perrendtartás szövegvariációi más – más szerkezetben egymástól eltérő szakmai koncepciókat tartalmaznak. A kutatási feladata

annak tisztázása, hogy hol és kik változtatták meg a szövegeket, milyen szakmai értékek, csoportok befolyásolták e változásokat.

Részen a jelenleg rendelkezésünkre álló iratanyagból fény deríthető a háttércsoportok működésére, ugyanis a kodifikációs munka során az IM Törvényelőkészítő Főosztálya volt számos ötletnek, a gyakorlati élet szereplőitől beérkező javaslatnak feldolgozója. Ezeket az iratokat pedig – igaz hiányosan – ismerjük. A javaslatokat bírák, igazságügyi dolgozók “újíttási javaslatként” küldték meg az IM-be, ahol néhány előterjesztést beépítettek a törvénybe, illetőleg – e tanulmányban csak érintőlegesen említett – törvényerejű rendeletbe. (pld. a Pp. Tvr. egyes szakaszai név szerint is visszavezethetők a Külkereskedelmi Minisztérium -- Pp. Tvr. 14. §. – a MÁV -- 7. §. (2) bek. – javaslataira.) Maradva az utóbbinál a MÁV a bíróságok illetékességét javasolta – a saját szervezeti érdekeinek megfelelően – szabályozni, mivel az eredeti szöveg szerint a bíróságok illetékességét megalapozta volna a vasút igazgatóságok és a vasúti önálló szervezeti egységek működési helye is, amit a MÁV Vezérigazgatóság – részben a centralizáció széttörése miatt, részben praktikus okokból – nem tudott elfogadni. Bár a MÁV értelmezését a Főosztály nem osztotta (a törvény szövege sem ezt mondta szó szerint) a MÁV kitartó lobbizásba kezdett a budapesti székhelye szerinti bíróság kizárólagos illetékességének deklarálásáért. A MÁV végül nem a törvényben, hanem a Pp. Tvr. –ben kapott elégtételt. Az csak a kései elemzőnek tűnik fel, hogy a lobbizás az után is folytatódott amikor a törvényt már kihirdették, a jogalkotás tehát a törvényerejű rendelet intézményének könnyített kereteiben tett eleget a lobbyérdekeknek. Nemcsak a MÁV javaslatai, hanem más, a már kihirdetett törvényt érintő változást is a Tvr.-ben vezettettek be. Kutatási módszertanunk problematikájánál maradva – utalnék a tanulmány módszertani részére – csendben megjegyeznék, hogy a hatályos törvény szövege a MÁV lobbystáinak 50 évvel ezelőtti érdemeire épít.

Az ŐS PP –I megalkotását a nagy lobbyk működésén, és az újítási javaslatok notórius (vagy kényszerű) betérjesztőin kívül egyébként érdektelenség, csekély mennyiségű hozzászólás, javaslat kísérte. Mindössze 5 – 6 minisztérium reagált a törvényelőkészítők felszólítására. (Az 1954-es módosítás már élénkebb szakmai -- vita -- légkörben zajlott le.) Az ŐS-PP-II pedig a politikai tér hullámzásainak volt kitéve – e tény a felidézett dokumentumok pontosan rögzítik.

Végezetül szólnunk kell arról a korrekciós lehetőségről, amely a hatályba lépő perrendtartást a hatályba léptető Minisztertanácsi rendelet szintjén korrigálta. E rendeletben a törvényben szabályozott kérdéseket „továbbszabályozták”, azaz alacsonyabb szintű jogszabályban módosítottak törvényt. E tény ma már nem újdonság, fontos azonban megjegyeznünk, hogy e módosítások külső érdekcsoportok (ismét a MÁV) tevékenységének nyomát viselik. A rendelet szabályai ellen hiába tiltakozott több minisztérium, vagy éppen a törvény előkészítést végző előadó, a rendelet lehetővé tette pld. a fizetési meghagyás szabályaiban a törvénytől, a törvényerejű rendeletről való eltérést.²¹

Tanulmányunk záró gondolataként arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a politikai kontrollt és a társadalom ellenőrzését szolgáló jogalkotás logikus következménye a vizsgált szabályozási önkény, a pragmatizmusnak a jogot szabályozási technikára redukáló jogalkotói gyakorlata.²² Így kapcsolódik össze a törvény politikai totalitarizmust szolgáló célkitűzése a pragmatizmus látszat pozitívizmusával. Tapasztalataink – aktualitásokat kerülendő – meggondolandó figyelmeztetések.

Kutatásunk jövőjére és tovább folytatására történő utalásunk mellett felidézzük Oliver Wendell Holmes szavait, aki a következőket írta: „A jog magában foglalja egy nemzet sok évszázados fejlődésének egész történetét, s nem foglalkozhatunk úgy vele, mintha csak egy matematikai

²¹ A MÁV elérte, hogy a fizetési meghagyást – bizonyos esetekben – csak az adósnak kézbesítsék, miközben a törvény a felekről szól. A látszólag jogtechnikai megfontolás mögött az állt, hogy a havi több ezres nagyságrendben fizetési meghagyás iránti kérelmet beadó MÁV nem tudott „foglalkozni” – vagy nem is akart – mindaddig az ügygel amíg az nem peres úton volt. Az IM jogászainak ellenérve az volt, miszerint a költség megállapítás tekintetében a kérelmezőnek is lehetnek jogorvoslati előterjesztései, ezért indokolt a kérelmezőnek is kiadni a fizetési meghagyást. A MÁV azonban úgy érvelt, előre lemond ilyenkor a fellebbezési jogáról, tehát csak az ellentmondással megtámadott és perré alakult ügyekkel fog foglalkozni. E huzavona eredménye lett ez a jogilag kifogásolható megoldás. Módszertani kiindulópontunkat felidézve megemlíthjük: a hatályos rendelkezések értelmében csak az adósnak kézbesítik a fizetési meghagyást, a költségeket a kérelmező állítja ki, a bíróság azonban ezt felülbírálja. Csak ekkor – a kérelemtől eltérő kibocsátás esetén – kézbesíti a kérelmezőnek.

²² Meg kell jegyeznünk: úgy tűnik, az általunk ismert kifogások mind a Minisztertanácsi rendeletben landoltak. Tanulság: a lobby mindig konkrét és történetileg meghatározott érdekérvényesítő, ha a MÁV (Ügyészsege) akkor a MÁV, ha a KGM akkor a KGM.

könyv axiómáit és következtetéseit tartalmazná. Hogy megismerjük mi is valójában, tudnunk kell mi volt, és látnunk kell a tendenciát amivé válik. De a legnehezebb munka mégis e kettő kombinációjából fakadó új eredmények, következtetések minden fejlődési fokon való megértése. A jog tartalma mindenkor többé – kevésbé összefügg azzal, amit megfelelőként értenek; formái és gépezete azonban és az, hogy mennyire képes a kívánt eredményeket valóban létrehozni, nagymértékben a múltjától függ.”²³

²³ Oliver Wendell Holmes az USA Legfelső Bíróságának bírása volt. Szavait idézi Kulcsár Kálmán: A modernizáció és a magyar társadalom c. könyvében (Magvető Kiadó, Budapest, 1986.) 227. old.